

Periferikus térségek lehatárolása Magyarországon – módszertani és területi sajátosságok

KULCSSZAVAK: centrum-periféria viszonyok, elmaradott térségek, fejlettségi indikátorok, területfejlesztés

ABSZTRAKT: A tanulmány a magyar területfejlesztési jogszabályokban megjelenő, elmaradott térségekre vonatkozó lehatárolások áttekintését tűzte ki céljául. Ezen belül is a települési szintet igyekszik átfogóan elemezni, melyekre 1986-tól kezdve készültek elemzések. Módszertani szempontból egyszerűsödés tapasztalható, mivel az 1990-es években alkalmazott komplex matematikai-statisztikai metódusok helyett a pontozásos rangsorolás vált általánossá. Ezzel párhuzamosan viszont jelentősen növekedett a komplex fejlettség kifejezésébe bevont mutatók köre. Az elkészült lehatárolások összesített térképe alapvetően jól rajzolja ki hazánk elmaradott térségeit, azonban az egymás után készült lehatárolások között is jelentős különbségek lehetnek. Ezeket az eltéréseket nem minden esetben magyarázzák a térszerkezeti változások, inkább módszertani okokat lehet sejteni a háttérben. Emiatt azonban az elkészült lehatárolások dinamikai elemzési lehetősége kérdésessé válik.

Bevezetés

A centrum kifejezés középpontot, központi helyzetű térelemet vagy térrészt jelent, mely jelentés a geometriai helyzet mellett pozitív minőséget is tartalmaz a Regionális Tudományi Kislexikon szerint. Egy adott térbeli rendszerben a többi térelemhez viszonyított, mennyiségi és minőségi jellemzők alapján kijelölhető, relatív központi helyzetre utal. Ennek megfelelően pozíciója és kiterjedése térben és időben értelmezési területtől, a területi rendszer méretétől és az aggregációs szinttől függően változhat (Regionális Tudományi Kislexikon 2005).

A centrum fogalmához tehát a geometriai karakteren túl társadalmi-funkcionális tartalmak, áramlási és csomópontjelleg, irányítási vezető szerep is párosul. A centrum nem feltétlenül kizárólagosan pontot jelent, hanem jelentősebb térbeli kiterjedéssel is bírhat – nagyobb térség, ország, országcsoport is lehet centrumterület (Tóth–Csatári 1983; Nemes Nagy 2009).

A periféria szintén relatív képződmény, jelentése szerint peremi helyzetű térelem vagy térrész, mely geometriai helyzete mellett negatív minőséget is takar. A centrum ellentétpárjaként jellemzője a centrumtól való függés, de a kapcsolatok hiányát, az elszigeteltséget is jelenti (Regionális Tudományi Kislexikon 2005).

A periféria kérdéskörét több tudományterület vizsgálhatja, és ennek során hangsúlyeltolódás következhet be a periferikusság tartalmában, melynek a földrajzin túl társadalmi, gazdasági, hatalmi stb. töltete is lehet (Nemes Nagy 2009).

¹ Pénzes János, adjunktus, Debreceni Egyetem, Társadalom-földrajzi és Területfejlesztési Tanszék

A centrum-periféria fogalompár alapvető társadalomtudományi paradigma, melynek duális jellege nem teljesen egyértelmű, hiszen a fogalom legismertebb elterjesztője – Immanuel Wallerstein (Wallerstein 1983) a félperifériával kiegészítve hármas osztatúvá tette.

A centrum-periféria fogalompár háromféle módon értelmezhető (Nemes Nagy 1996):

- *helyzeti (földrajzi) centrum-periféria*, ahol a centrum egy kitüntetett helynek felel meg, míg a periféria a peremhelyzetű településeket jelenti (A helyzeti periféria fogalomköre az elmúlt években egyre inkább összekapcsolódott az elérhetőség szempontjából kedvezőtlen területekkel – pl. Tóth 2013),
- *fejlettségi (gazdasági) centrum-periféria*, amelynek háttérében a gazdasági fejlettség, illetve elmaradottság áll,
- *hatalmi (társadalmi) centrum-periféria*, amelyben a hatalmi függés és az érdekérvényesítés egyensúlytalansága jelenik meg.

Egy adott térség vagy település centrum-, illetve perifériahelyzete időben változhat. A három jelentéstartalom átfedheti egymást, azonban gyakran az a helyzet áll elő, hogy egy téregység az egyik jelentéstartalom szerint centrumnak, más jelentéstartalomban perifériának minősül (Nemes Nagy 1996). *Az esetek jelentős részében azonban a periférijelenség több tényezőben is megjelenik*, sokszor egymással okozati viszonyban (Kanalas–Kiss 2006).

A periferikus területek lehatárolásának kérdései

Mindebből fakad, hogy a periferikusság egyetlen indikátorral való kifejezése nagyon viszonylagos. Ennek ellenére – bizonyos feltételek beiktatásával – ez a fajta megközelítési mód is indokolható lehet, elsősorban az egyszerűségének és a világosabb tendenciák leszűrhetőségének köszönhetően. Ilyen esetekben általában olyan indikátorokat érdemes választani, melyek a fejlettség-elmaradottság hagyományos tényezőinek tekinthetőek (Jakobi 2004), tartalmuk nem módosul számottevően, korábban és jelenleg is azonos módon hatnak a területi egyenlőtlenségekre (Váti 2002). A foglalkoztatottságot és jövedelmet kifejező mutatók jellegzetesen ez utóbbi csoportba tartoznak (pl. Péntzes 2011).

A periferikus területek lehatárolásával, valamint a települések fejlettségének megállapításával foglalkozó szakirodalom teljes áttekintése meghaladná jelen tanulmány kereteit, ezért csak a legalapvetőbb, módszertani sajátosságokat igyekszünk felvázolni.

A periferikus területek lehatárolása során számos kérdés merül fel, melyre a kutatók sokszor különböző módszerekkel adnak választ. Ezek a kérdések elsősorban a következő dimenziókban merülnek fel:

- *a vizsgálat területi kereteinek meghatározása:*
- milyen területi szint képezze a lehatárolás alapját (település, járás-városkörnyék-kistérség, foglalkozási vonzáskörzet);
- alkalmazzanak-e valamilyen szűrőfeltételt a vizsgálatba bekerülő téregységek kiválasztására;

- az elemzés időbeli dimenziója:
- statikus;
- dinamikus;
- esetleg ezek kombinációja legyen-e (ez esetben figyelni kell a különböző jellegű mutatócsoport arányát);
- a periferikusság kifejezésének módszere:
- ennek során az indikátorokon van a hangsúly, ahol figyelni kell a fejlettséget jól megragadó jelzőszámok kiválasztására, melyek tartalma idővel átalakulhat (pl. Nagy 2003; Jakobi 2004);
- több mutató kiválasztása esetén érdemes kerülni a hasonló tartalmú – sokszor egymással korreláló – indikátorok együttes használatát, ami eltorzíthatja az eredményeket;
- a több indikátoron alapuló számítás módszere (melyik statisztikai módszer a legalkalmasabb a mutatók tartalmának összesített kifejezésére, továbbá a súlyozás kérdése is ide tartozik);
- a küszöbérték meghatározása – vagyis hol húzódjon a periferikus települések határa a fejlettségi rangsorban.

A periferikus területek lehatárolásának módszerei

Jelen tanulmányban a fő hangsúly a rendszerváltást követő területfejlesztési politika bemutatásán van, ezen belül is – a területfejlesztést szolgáló finanszírozási kereteket figyelmen kívül hagyva – a támogatott területeket és azok lehatárolási módszertanát helyezzük a középpontba. Ennek során a települési szintre vonatkozó jogszabályokat tekintjük át országos kitekintéssel. Ezt megelőzően azonban néhány megjegyzés következik a módszertanra vonatkozóan, mivel a lehatárolásokban ezek egy része visszaköszön.

A Központi Statisztikai Hivatal munkatársai 1994-ben publikálták a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek 1993-as lehatárolását előkészítő vizsgálatokat (Faluvégi 1994). Ebben összefoglalták az elmaradott települések kijelölésére alkalmas módszereket, melyeket két csoportba soroltak:

- Korszerű, többváltozós matematikai statisztikai módszerek:
 - diszkriminanciaanalízis;
 - faktoranalízis.
- Egyszerűbb, hagyományos eszköztárat alkalmazó módszerek:
 - lépcsőzetes kiválasztás küszöbérték alapján;
 - pontozáson alapuló eljárás.

Az általuk készített összehasonlító elemzés legfontosabb konklúziója az volt, hogy az idők során használt eltérő elemzési módszerek eredményeit tekintve nincsen mérvadó különbség közöttük (Faluvégi 1995).

Az elmaradott települések lehatárolása során számos módszert alkalmaztak a különböző vizsgálatokban. Sajátos kettősség figyelhető meg ezek alapján; egyrészt a különböző mutatókészletet és eltérő módszert alkalmazó elemzések is alapvetően ugyanazt a képet rajzolták ki. Másrészt azonban – a problémakört árnyalva – hasonló módszerrel (de előzetes területi szűkítés beiktatásával) jelentős lehet az ered-

mények különbsége. *Mindegyik vizsgálat valamilyen aspektusból az elmaradott települések sajátosságait emeli ki, így egyik említett módszerre sem lehet azt mondani, hogy nem megfelelő, mint ahogyan egyetlen metódust sem lehet fetiszizálni* (Pénzes 2010).

Jelen tanulmányban tehát a társadalmi-gazdasági, később infrastrukturális szempontból is elmaradott települések körét tekintjük át, a magas munkanélküliséggel sújtott települések nem szerepelnek benne. A közigazgatásilag szétváló települések esetében – a 792/B/1997. Alkotmánybírósági Határozat fényében – a szétválás előtti törzstelepülés besorolása volt érvényes minden újonnan létrejövő településre a következő, külön eredményeket tartalmazó számítás megjelenéséig.

A periferikus térségek lehatárolása a hazai területfejlesztési politika gyakorlatában

Bár az elmaradott térségek átfogó tudományos vizsgálata az 1970-es évek derekán megindult, területfejlesztési cézzalatt először 1986-ban határolták le a gazdaságilag elmaradott területeket a minisztertanács határozatában² (Kovács 1987). Az elmaradott térségek fejlesztésének célja az országon belüli jelentős gazdasági fejlettségi különbségek mérséklése volt. Ennek érdekében az ország hét megyéjének – Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Szabolcs-Szatmár, Vas és Zala megye – összesen 573 települését (mintegy 426 000 lakossal) minősítették elmaradottnak (Kovács [szerk.] 1986). Az elmaradott térségek lehatárolásának legfontosabb kritériumai a következők voltak: kedvezőtlen mezőgazdasági adottság, foglalkoztatási lehetőségek hiánya, magas ingázási és elvándorlási arány, a népesség elöregedése, alacsony jövedelmi színvonal, aprófalvas településszerkezet, közlekedési peremhelyzet, szakemberek hiánya, fejletlen infrastruktúra. 1989-től a megyei tanácsok is lehetőséget kaptak a központilag meghatározott települési kör kiegészítésére (Váti 2002).

Öt év múlva került sor az első felülvizsgálatra. (Faluvégi 1995) 1991-ben a 12/1991. (VI. 13.) KTM–BM–MüM–PM együttes rendelet a 75/1991. (VI. 13.) kormányrendelet által felhatalmazva megváltoztatta a települések besorolását. Ekkor már a mutatók közé személyi jövedelemadatokat is beépítve – de még az 1990-es népszámlálás adatai nélkül – 961 települést (771 000 lakossal) minősítettek elmaradottnak. A felhasznált mutatók alapján a településeket *diszkriminanciaanalízissel* különítették el, majd az elmaradott térségek körét tovább finomították a résztvevő hatóságok és bevont kutatóintézetek (KTM–KSH 1993).

1993-ban fogalmazták meg a rendszerváltást követő első országgyűlési határozatot a területfejlesztési támogatás irányelveiről és a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről (84/1993. (XI. 11.) OGY-határozat). A 161/1993. (XI. 17.) kormányrendelet közölte a gazdasági-társadalmi szempontból elmaradott,

² A területfejlesztési politika keretében lehatárolt térségek és települések áttekintéséről és módszertani értékeléséről szólnak Nagy András hivatkozott munkái, melyek jelen vizsgálathoz részben kapcsolódó elemeket is tartalmaznak, ám – részben terjedelmi okokból kifolyólag – jóval szerteágzóbbak és elmélyültebbek is annál (Nagy 2011; 2012).

valamint az országos átlagot 1,5-szörösen meghaladó munkanélküliségi aránnyal sújtott települések és foglalkoztatási körzetekhez tartozó települések listáját (1. ábra). Az elmaradottság meghatározása során alkalmazott mutatók körét az 1. táblázat tartalmazza. *Pontozásos módszerrel* 1085 települést (981 000 lakossal) soroltak gazdasági-társadalmi szempontból elmaradott kategóriába. Ez a lehatárolás 1996-ig érvényben maradt, azonban a munkanélküliségi adatok fényében a kedvezményezett települések köre évente módosult.

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény (majd később a 1999. évi XCII. és a 2004. évi LXXV. törvény) új alapra helyezte a területfejlesztés intézményrendszerét, valamint pénzeszközeinek elosztását. Egyúttal el kellett végezni a kedvezményezett területek újbóli lehatárolását, mivel a törvény hatályaon kívül helyezte a korábbi jogszabályokat, a 84/1993. (XI. 11.) OGY-határozatot, valamint a 61/1995. (V. 30.) kormányrendeletet (Faluvégi 2003).

Átmeneti megoldásként elfogadták a 219/1996. (XII. 24.) kormányrendeletet (1050 település 887 000 lakossal került be az elmaradott kategóriába), amit a 215/1997. (XII. 1.) kormányrendelet módosított (Faluvégi 2000). A 18 indikátorból *pontozásos módszerrel* számított komplex mutató alapján 1081 település (mintegy 751 000 lakossal) került az elmaradott kategóriába (Faluvégi 1998).

A 30/1997. (IV. 18.) OGY-határozat értelmében háromévente kell felülvizsgálni a kedvezményezett térségek, települések körét és a 180/1999. (XII. 10.) kormányrendeletben valamivel kevesebb, összesen 1051 települést (mintegy 762 000 lakossal) soroltak az elmaradott települések közé (Faluvégi 2000). Az előző időszakhoz képest bekövetkezett csökkenés oka az, hogy kevesebb település szerepelt azonos értékkel a települési rangsor egyharmadánál meghúzott küszöbértéknél. Hasonlóan a korábbiakhoz, *pontozásos módszert* alkalmaztak a komplex mutató kiszámítása során. Új indikátorként került be az elérési mutató.³

A 24/2001. (IV. 20.) OGY-határozatot követően el kellett végezni az elmaradott települések körének felülvizsgálatát, ennek alapján a 7/2003. (I. 14.) kormányrendelet közzétette a frissített listát. A lehatárolás módszertanában alkalmazott mutatók köre alapvetően megegyezett az országgyűlési határozatával. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések megállapítása *pontozásos módszerrel* történt. Hasonlóan a korábbi időszakhoz, minden mutató szórásának terjedelmét 10 egyenlő osztályközre bontva, a szélső értékek hatását tompítva, 1-től 10-ig értékelték a településeket. Az értékskálát úgy választották meg, hogy az legalább a települések 98%-át reprezentálja. Természetesen az inverz mutatók esetében fordított értékelést alkalmaztak (KSH 2003). 1092 település (832 000 fős lakosságszám) kapott elmaradott minősítést (Faluvégi 2003).

³ Az elérési mutató három komponensből tevődik össze: 40-40%-os súllyal vették figyelembe a megyeszékhely, valamint a kistérségi központ közúton, percben mért távolságát, valamint 20%-os súllyal a település ellátottsági szintjét, azt, hogy mennyire vannak az adott településen élők ráutalva a különböző központok felkeresésére (Faluvégi 2000).

1. táblázat. Az elmaradott települések lehatárolása során alkalmazott indikátorok 1993 és 2006 között*

Indikátorok		1993	1996	1997	1999	2003	2006
Demográfia	1. Népsűrűség			X	X	X	X
	2. Vándorlási egyenleg	X	X	X	X	X	X
	3. A 60 éves és idősebb népesség aránya	X	X	X	X	X	X
Foglalkoztatottság, humán erőforrások	4. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya	X	X	X	X	X	X
	5. Az ipari foglalkoztatottak számának változása 1000 lakosra			X	X		
	6. A terciér szektorban foglalkoztatottak aránya		X	X	X	X	X
	7. Munkanélküliek aránya			X	X	X	X
	8. A tartós munkanélküliek aránya	X	X				
	9. Az elvégzett átlagos osztályszám	X	X	X	X	X	X
Gazdaság	10. Külterületi szántó átlagos aranykorona-értéke	X	X	X	X	X	
	11. A működő gazdasági szervezetek 1000 lakosra jutó száma		X	X	X	X	X
	12. Vendégéjszakák száma 1000 lakosra			X	X	X	X
	13. Szja-alapot képező jövedelem egy állandó lakosra		X	X	X	X	X
	14. Az szja egy lakosra jutó értéke	X					
Infrastruktúra	15. Vízhálózatba kapcsolt lakások aránya	X	X	X	X	X	X
	16. Csatornahálózat hossza egy km vízvezeték-hálózatra		X	X	X	X	X
	17. Gázvezeték-hálózat hossza 1000 lakosra		X				
	18. Vezetékes gázt fogyasztó háztartások aránya			X	X	X	X
	19. Telefon-főállomások 1000 lakosra jutó száma	X	X	X	X	X	X
	20. Épített lakások aránya	X	X	X	X	X	X
	21. Személygépkocsik 1000 lakosra jutó száma	X	X	X	X	X	X
	22. Elérési mutató					X	X

Forrás: saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján

* Megjegyzések: 2.: 1993: 1980–89 között; 1996: 1990–94 között; 1997: 1990–96 között; 1999: 1990–98 között; 2003: 1990–2001 között; 2006: 1990–2004 között; 5.: 1997: 1991–96 között; 1999: 1991–1997 között; 6.: 1996, 1997 és 1999: a kvaternerszektor is; 7.: 1997, 1999, 2003 és 2006: a regisztrált munkanélküliek + a közmunka miatt átmenetileg kimaradók együttes száma; 8.: 1993 és 1996: 180 napon túli munkanélküliek; 9.: 1993, 2003 és 2006: 7 éves és idősebb népesség által; 1997 és 1999: 11 évesnél idősebb népesség által; 11.: 1999–2004 között; 12.: 1997 és 2003: kereskedelmi szálláshelyeken; 2006: a kereskedelmi és magán szálláshelyeken; 19.: 2006: ISDN-nel együtt; 20.: 1993: 1980–89 között; 1996: 1990–94 között; 1997: 1990–96 között; 1999: 1990–98 között; 2003: 1990–2001 között; 2006: 1990–2004 között; 21.: 2011: a gépkocsik száma kor szerint súlyozva; 22.: 1999 és 2003: kistérségi központ = 40%, megyeszékhely = 40%, saját ellátottság = 20%; 2006: kistérségi központ, illetve a legközelebbi kistérségi központ = 40%, megyeközpont, illetve a legközelebbi megyeszékhely = 40%, saját ellátottság = 20%.

A 2003-as rendelet módosult a 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelettel (2. ábra). A besoroláshoz 17 mutatót vettek figyelembe. Összesen 1050 települést soroltak az elmaradott kategóriába, ezek lakosság száma 931 000 fő volt 2005-ben (Önkormányzati Tájékoztató 2007). A módszertan a korábbi lehatárolásnál alkalmazott eljárás volt.

A 67/2007. (VI. 28.) OGY-határozat meghatározta a kedvezményezett térségek besorolásának módszereit és indikátorait. A határozat a kistérségek kedvezményeztettségének meghatározása mellett rendelkezett a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések lehatárolásánál alkalmazható mutatókról is (ÖTM–KSH 2007). 30 indikátor került be a módszertanba az egyre bővülő, települési szinten is elérhető indikátorkészletre támaszkodva. Ezekkel azonban – mivel még nem készült el a települési szintű lehatárolás alapjául szolgáló szükséges kormányrendelet – jelen tanulmányban nem foglalkozunk, a mutatók listája azonban elérhető egy saját elemzésben is (Pénzes 2010). Így a területi sajátságok vizsgálata esetében még csak a KSH munkatársai által elvégzett és publikált próbaszámítások eredményeire lehet hagyatkozni (Faluvégi–Tipold 2009; 2012).

A jogszabályokat áttekintve megállapítható, hogy 1991-ben még *diszkriminanciaanalízissel* állapították meg az elmaradott települések körét, 1993-ban, majd 1997-től kezdve az egyszerűbb, *pontosításos módszert* alkalmazták, 1996-ban pedig *faktoranalízissel* határolták le az érintett településeket. Mivel a területfejlesztési célú támogatások finanszírozási lehetőségei korlátozottak, maximálták a kedvezményezettek körét (a munkanélküliséggel sújtott foglalkoztatási körzetek településeivel, később már csak településekkel kiegészítve).

A lehatárolás alapját képező, fejlettséget kifejező mutatók köre jelentősen változott a rendszerváltás óta eltelt két évtized során. 1993-ban mindössze 11, 1996-ban 15, 1997 és 2006 között 17-18 mutatót alkalmaztak, ezeket az 1. táblázat foglalja össze.

Az elmaradott települések területi sajátságai

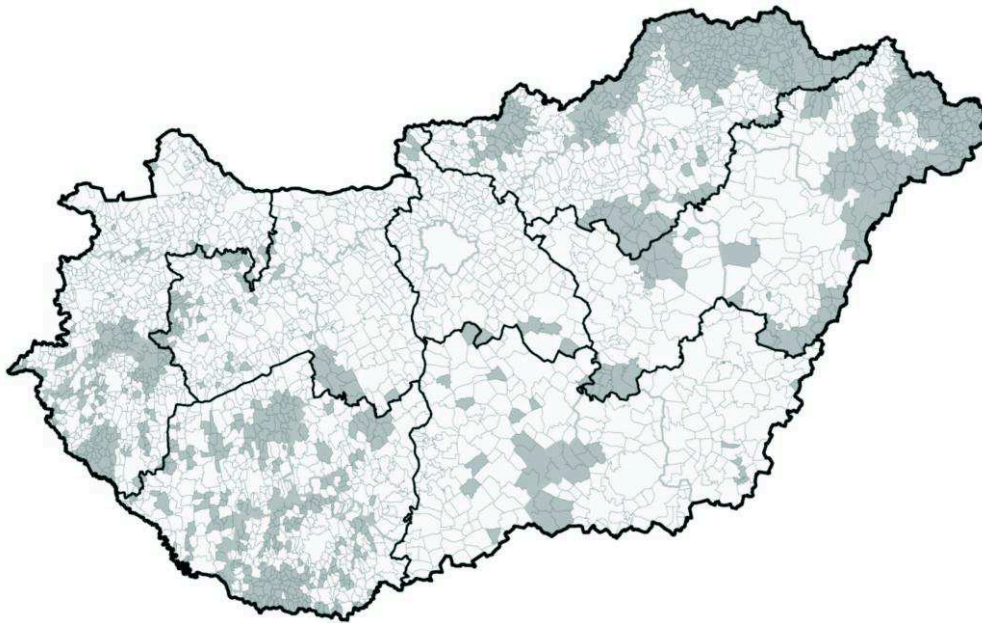
Hogy a lehatárolások között jelentős eltérések következtek be akár évről évre is (2. táblázat), több tényezőre vezethető vissza – részben a térszerkezet változása, részben pedig a részletezett módszertani korrekciók okozták ezt. Véleményünk szerint éppen emiatt a térszerkezet változásainak detektálására ez a lehatárolás csak komoly fenntartásokkal alkalmas (lásd pl. az 1993-as és a 2006-os állapotot tükröző 1. és 2. ábrát).

2. táblázat. Az elmaradott települések száma és lakosság száma az egyes években

Év	Az ország elmaradott településeinek	
	száma (db)	népessége (fő)
1986	573	426 000
1991	961	771 000
1993	1 085	981 000
1996	1 050	887 000
1997	1 081	751 000
1999	1 051	762 000
2003	1 092	832 000
2006	1 050	931 000
<i>Átlag</i>	992,9	792 625

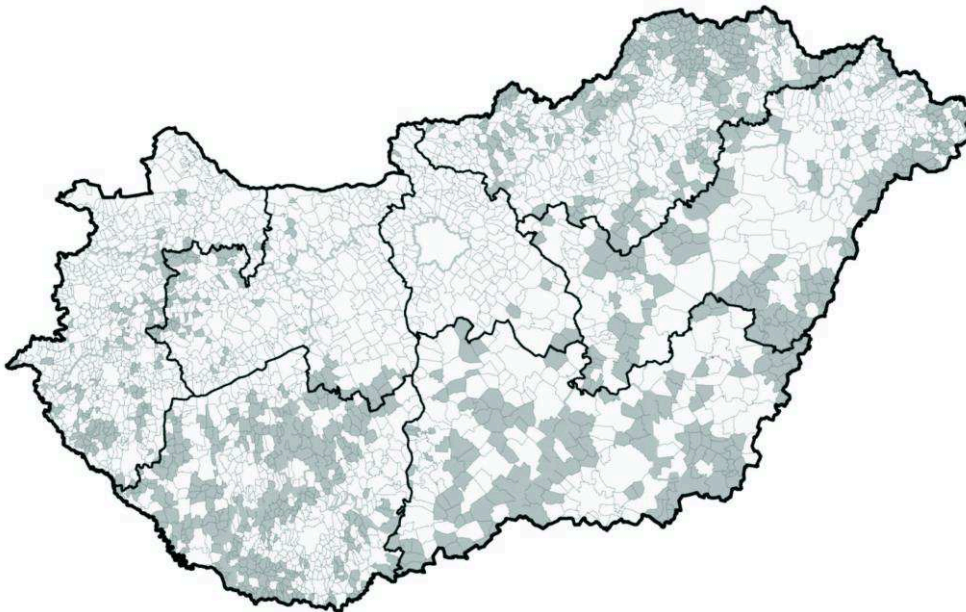
Forrás: saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján

1. ábra. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések 1993-ban

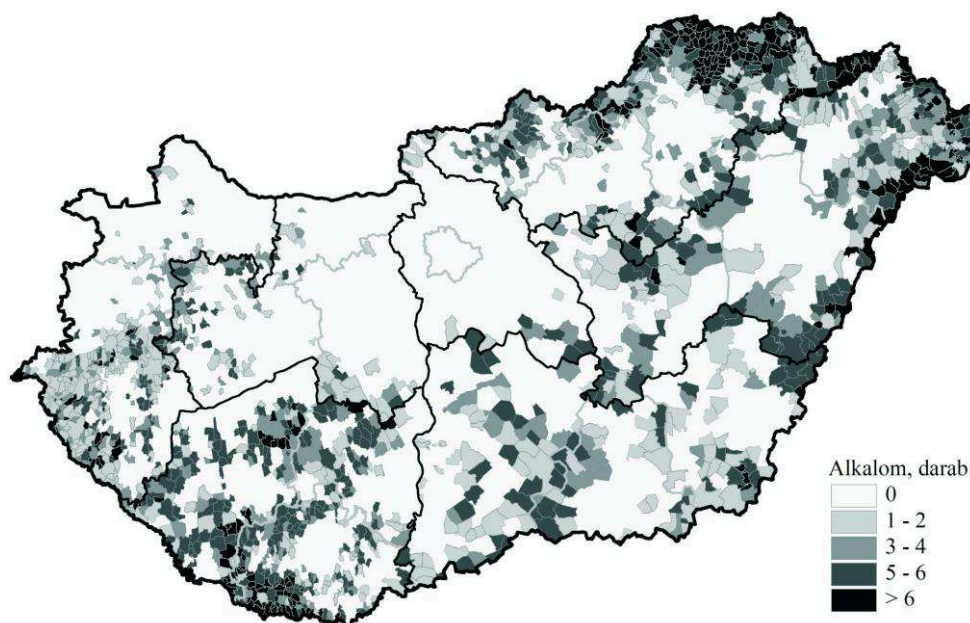
Forrás: saját szerkesztés a 161/1993. (XI. 17.) kormányrendelet alapján

2. ábra. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések 2006-ban

Forrás: saját szerkesztés a 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet alapján

3. ábra. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések a lehatárolásba kerülés alkalmai alapján 1986 és 2006 között (darab)

Forrás: saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján

Az említett aggályok ellenére azonban az összesített térkép – mely az 1986 és 2006 között készült lehatárolásokat együttesen veszi figyelembe – mégis jól rajzolja ki hazánk legelmaradottabb és leginkább fejlett térségeit (3. ábra).

A lehatárolások összesítésével a megyék közötti sajátos különbségek is körvonalazódnak (3. táblázat). Hazánk településeinek közel fele (45,9%-a) egyszer sem került a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések közé, 16,4% pedig mindössze egy-két alkalommal került fel a listára. Ugyanakkor a magyarországi településállomány közel 10%-a (9,5%) több mint hatszor a lehatárolt települések közé került, tehát periferekusságuk számos alkalommal igazolódott a komplex mutató kiszámítása során.

Pest, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron és Fejér megye településállományának több mint 80%-a egyszer sem szerepelt az elmaradott települések listáján (a számítás a jelenleg hatályos közigazgatási beosztás alapján készült, 3154 települést véve figyelembe). Ugyanakkor Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Baranya és Somogy megye településeinek több mint 10%-a a legtöbb lehatárolás alkalmával bekerült az elmaradott települések közé. Előbbi különösen nagy arányban koncentrálna az elmaradott településeket, mivel a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei települések több mint harmada (36,9%-a) a lehatárolások szinte mindegyike során periferekusnak minősült.

3. táblázat. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések megyén belüli aránya a lehatárolásba kerülés alkalmai alapján 1986 és 2006 között (%)

Megyék	Egyszer- sem	1-2 alkalommal	3-4 alkalommal	5-6 alkalommal	6-nál több alkalommal
Bács-Kiskun	46,2	26,1	8,4	19,3	0,0
Baranya	32,2	14,3	9,3	29,2	15,0
Békés	36,0	28,0	5,3	24,0	6,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	21,5	12,8	10,6	18,2	36,9
Csongrád	36,7	26,7	15,0	21,7	0,0
Fejér	82,4	13,0	1,9	1,9	0,9
Győr-Moson-Sopron	83,6	9,3	4,9	2,2	0,0
Hajdú-Bihar	32,9	11,0	20,7	28,0	7,3
Heves	58,7	17,4	7,4	10,7	5,8
Jász-Nagykun-Szolnok	38,5	23,1	14,1	21,8	2,6
Komárom-Esztergom	89,5	3,9	2,6	3,9	0,0
Nógrád	39,7	13,7	21,4	24,4	0,8
Pest	92,0	3,7	2,1	2,1	0,0
Somogy	36,7	10,2	10,6	31,4	11,0
Szabolcs-Szatmár- Bereg	16,2	23,1	18,3	21,8	20,5
Tolna	44,0	12,8	13,8	28,4	0,9
Vas	55,1	24,5	10,2	6,9	3,2
Veszprém	62,2	13,4	9,7	14,7	0,0
Zala	30,6	30,2	14,0	17,8	7,4
Ország összesen	45,9	16,4	10,6	17,6	9,5

Forrás: saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján

Összegzés

A tanulmány konklúziójaként elmondható, hogy az elmaradott települések lehatárolásának módszerei idővel változtak, ami tükröződik mind a figyelembe vett társadalmi-gazdasági és infrastrukturális mutatók körén, mind pedig az alkalmazott mutatószámítási metódusok során. Mindezek a változtatások rámutatnak a kérdéskör számos problémájára, s ez összességében véve azt eredményezte, hogy ezek a lehatárolások csak erős fenntartásokkal lehetnek alkalmasak a periferikus települések területi-térszerkezeti sajátságainak, hosszabb időtávú dinamikájának vizsgálatára.

A települési szintű lehatárolások alkalmazásának, területfejlesztési szerepük fontosságának kérdése is vitatható, mivel egyre jelentősebb átfedés mutatkozik a kistérségi lehatárolásokkal. (pl. Nagy 2011). Véleményünk szerint azonban a települési szintű lehatárolások szükségesek ahhoz, hogy a térszerkezet változásait meg-

felelő részletezettséggel lehessen elemezni, monitoringozni. Ennek azonban elengedhetetlen feltétele a célzottan kiválasztott indikátorok (adott esetben jóval kevesebb mutató) következő módszertannal való felhasználása. A települési lépték területfejlesztési források elosztásában való figyelembe vételének értékelése nem vállalt célja ennek a tanulmánynak, azonban a felvetett problémák mindenképpen körültekintő szakpolitikai megfontolást is igényelnek.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergenciaprogram című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

IRODALOM

- Faluvégi A. 1995. Az elmaradott térségek lehatárolásának módszerei. *Statisztikai Szemle* 7: 571–590.
- Faluvégi A. 1998. A területfejlesztés kedvezményezett térségei és települései. *Területi Statisztika* 3: 174–185.
- Faluvégi A. 2000. Az elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések listájának felülvizsgálata. *Területi Statisztika* 1: 3–16.
- Faluvégi A. 2003. A kiemelten támogatott települések lehatárolása, területi eloszlása. *Gazdaság és Statisztika* 4: 63–77.
- Faluvégi A. (szerk.) 1994. *A gazdasági-társadalmi szempontból elmaradott térségek lehatárolására alkalmas módszerek bemutatása*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Faluvégi A.–Tipold F. 2009. Kedvezményezett települések az új országgyűlési határozat mutatói alapján – próbaszámítás. *Területi Statisztika* 3: 264–279.
- Faluvégi, A.–Tipold F. 2012. A társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések. *Területi Statisztika* 3: 278–290.
- Forrás: http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/jakobi_akos.pdf (2007. augusztus 8.)
- Jakobi Á. 2004. Az információs társadalom területi egyenlőtlenségeinek tartama és értelmezési lehetőségei. In: *II. Magyar Földrajzi Konferencia*, Szeged. CD-kiadvány (www.geography.hu)
- Kanalas I.–Kiss A. (szerk.) 2006. *A perifériaképződés típusai és megjelenési formái Magyarországon*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet. Kecskemét.
- Kovács T. (szerk.) 1986. *A gazdaságilag elmaradott térségek társadalmi-gazdasági jellemzői*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Kovács T. (szerk.) 1987. *A gazdaságilag elmaradott térségek társadalmi-gazdasági jellemzői*. 1985. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- KSH 2003. *Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről*. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések 2003. január 1-jétől érvényes lehatárolására. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

- KTM–KSH 1993. *Tájékoztató a Területfejlesztési Alapból támogatott kedvezményezett területek lehatárolásánál alkalmazott mutatószámokról és eljárásokról*. Budapest, Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium–Központi Statisztikai Hivatal.
- Nagy A. 2011. A kedvezményezett térségek besorolásának alakulása, a lehatárolások módszertanának sajátosságai. *Területi Statisztika* 2. 148–160.
- Nagy A. 2012. *A fejlettség, elmaradottság mérése a magyar területfejlesztési politikában*. Doktori értekezés. Budapest – ELTE TTK.
- Nagy G. 2003 A gazdasági fejlettség minőségi elemeinek szerepe és mérési lehetőségei. In: Nemes Nagy J. (szerk.) *Kistérségi mozaik*. Regionális Tudományi Tanulmányok 8. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. 87–105.
- Nemes Nagy J. 1996 Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. *Földrajzi Közlemények* 1: 31–48.
- Nemes Nagy J. 2009. *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Önkormányzati Tájékoztató 2007. *Az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium folyóirata*. 2007/1.
- ÖTM–KSH 2007: *Tájékoztató a területfejlesztés kedvezményezett térségei besorolásánál alkalmazott mutatókról és a számítás módszeréről a 67/2007. (VI.28.) OGY-határozat és a 2007. évi CVII. törvénnyel módosított 2004. évi CVII. törvény alapján*. Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium–Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Pénzes J. 2010. *Területi jövedelmi folyamatok az Észak-alföldi régióban a rendszerváltás után*. (Studia Geographica 26.) Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Pénzes J. 2011: A jövedelmi szempontból elmaradott települések területi átrendeződése a rendszerváltás után. *Földrajzi Közlemények* 1: 59–69.
- Regionális Tudományi Kislexikon 2005: In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Regionális elemzési módszerek, Regionális Tudományi tanulmányok 11*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. Budapest.
- Tóth G. 2013: *Az elérhetőség és alkalmazása a regionális vizsgálatokban*. (Műhelytanulmányok 1.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Tóth J.–Csatári B. 1983: *Az Alföld határ menti területeinek vizsgálata*. (Területi Kutatások 6.) MTA FKI. Budapest.
- Váti 2002: *A területi egyenlőtlenségek új indikátorainak és értékelési módszereinek lehetőségei*. Kutatási jelentés. Váti Kht. Területfejlesztési Igazgatóság. Budapest.
- Wallerstein, I. 1983. *A modern világgazdasági rendszer kialakulása: a tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- 106/1997. (VI. 18.) kormányrendelet a területfejlesztés kedvezményezett területeinek jegyzékéről.
- 12/1991. (VI. 13.) KTM–BM–MüM–PM együttes rendelet a területfejlesztést és munkahelyteremtést szolgáló támogatásban részesíthető települések 1991. évre vonatkozó kijelöléséről.
- 161/1993. (XI. 17.) kormányrendelet a területfejlesztés kedvezményezett területeinek jegyzékéről.
- 180/1999. (XII. 10.) kormányrendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről szóló 219/1996. (XII. 24.) kormányrendelet módosításáról.
1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről.
1999. évi XCII. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról.